

ЄВГЕН ШЕВАЛЬОВ У ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПСИХОАНАЛІЗУ ТА ПСИХІАТРІЇ

Вероніка Лук'янова, магістр із клінічної психології,
кандидат на здобуття PhD у галузі нейронауки
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національної психологічної асоціації
Бонн, Німеччина

Михайло Пустовойт, д-р мед. наук, професор, психоаналітик УСП, УПТ, УАПП, УКПП
завідувач кафедри психіатрії, наркології та медичної психології
Івано-Франківський національний медичний університет
м. Івано-Франківськ, Україна

IEVHEN SHEVALIOV IN THE HISTORY OF UKRAINIAN PSYCHOANALYSIS AND PSYCHIATRY

Veronika Lukyanova, MD in clinical psychology, PhD candidate in the field of neuroscience
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division
National Psychological Association
Bonn, Germany

<https://orcid.org/0009-0008-3682-7225>
veronika.lukyanova1@gmail.com

Mykhaylo Pustovoyt, D. Habil., M.D., professor, Psychoanalyst of UUP, UPS, UAPP, UCPP,
head of the Department of Psychiatry, Narcology, and Medical Psychology
Ivano-Frankivsk National Medical University
Ivano-Frankivsk, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-8689-6220>
pmm2109@gmail.com

Вступ. Цього року в Одесі з'явилася вулиця Родини Шевальових, названа на честь психіатра Євгена Шевальова та його рідних, які залишили значний слід в історії міста. Серед широкого загалу Євген Олександрович Шевальов найбільше відомий як Праведник народів світу. За свідченнями дослідників Холокосту (Дусман, 1998), під час румунської окупації Одеси (16.10.1941– 10.04.1944) він під виглядом пацієнтів переховував у психіатричній лікарні не менше 20 здорових євреїв, врятувавши їх від розстрілу.

Менш відомим та оціненим лишається внесок Євгена Шевальова у розвиток української психіатрії та психоаналізу. Такі його роботи, як «Про психічну ємність» (1925), «Про паралогічне мислення» (1930), «Про психічний при-

митивізм» (1934), «Про спізню реактивність» (1935), «Про переживання хвороби» (1936), «Про межі утворення маячіння» (1940), «Про психогенії» (1941) широко цитуються і нині.

Попри це, ми майже не знаходимо досліджень, присвячених самому вченому. Можна вказати на статтю О.Ю. Климчук «Рецепція психоаналізу у праці Є.О. Шевальова “Про паралогічне мислення”» (Климчук, 2017), а також кілька згадок у підручнику «Психіатрія», виданому Одеським медичним університетом (Бітенський, 2004). Така ситуація свідчить про недооцінку ролі Євгена Шевальова в історії як психіатрії, так і психоаналізу в Україні.

Мета цього дослідження – відновити історичну справедливість і додати ім'я Євгена

Шевальова до списку імен українських психоаналітиків, психіатрів та психологів.

Розділ 1. Євген Шевальов і Одеська школа психоаналізу

Як колиска українського психоаналізу Одеса пройшла еволюційний шлях від відкриття першого психоаналітичного кабінету в Російській імперії до формування провідного центру психоаналітичних досліджень у 1920-х роках (Херсонський, 2005).

Першим практиком психоаналізу в Одесі став Мойсей Вульф (1878–1951), який закінчив Новоросійський університет в Одесі (1900) і згодом Берлінський університет (1905). З психоаналізом Вульф познайомився у 1907 році завдяки своєму наставнику Отто Юліусбургу (1867–1952) і згодом пройшов аналіз у учня Фрейда Карла Абрахама (1877–1925) (Грицанов, 1998).

З 1909 року Вульф практикував психоаналіз в Одесі. Він підтримував зв'язки з колегами в Європі і у 1911 став членом Віденського психоаналітичного товариства. У цей час відбулося його особисте знайомство із Зигмундом Фрейдом (Грицанов, 1998). Останній двічі згадує про Вульфа у листуванні з Карлом Юнгом: у листах від 23 жовтня 1910 та 26 листопада 1912 року він вказується серед авторів *Zentralblatt fur Psychoanalyse* (McGuire, 1974).

Завдяки Вульфу в Одесі були видані перші переклади праць Фрейда: «Маячіння і сни» у «Градіві» Єнсена у 1912 та «Нарис історії психоаналізу» у 1919 (Грицанов, 1998). Також в Одесі Вульф видав власні праці «Фантазія і реальність у психіці дитини» (1926) та «Психологія дитячих примх» (1929). Таким чином, він підтримував зв'язки з рідним містом навіть після переїзду до Москви (1914), де Мойсей Вульф організував і очолив Російський інститут психоаналізу (1923) (Грицанов, 1998). Однак уже у 1927 він емігрував спочатку до Берліна, а звідти до Палестини, де організував Палестинське психоаналітичне товариство (Грицанов, 1998).

Вульф був не єдиним, хто практикував в Одесі психоаналіз і про чію діяльність був обізнаний Фрейд. У листі до Юнга від 21 березня 1912 Фрейд повідомляє, що в Одесі «відбувається щось схоже на місцеву епідемію психоаналізу» (McGuire, 1974).

Зокрема, в Одесі жив ще один член Віденського товариства – психіатр Леонід Дрознес. Він зацікавився працями Фрейда під час роботи із Сергієм Панкєєвим, більш відомим як Людина-Вовк, і згодом перевіз його на лікування до Відня (McGuire, 1974).

У листі до Юнга від 27 квітня 1911 Фрейд згадує про одесита С. Янкелевича, який тоді мешкав у Франції, і добивався права на переклад кількох його робіт. Загалом Янкелевич, отоларінголог за фахом, переклав 8 робіт засновника психоаналізу (McGuire, 1974). Борис Херсонський серед діячів одеського психоаналізу згадує також В.Н. Ліхнітського (Херсонський, 2005).

З 1907 по 1910 роки Шевальов був ординатором при кафедрі психіатрії Новоросійського університету (нині Одеський національний університет ім. Мечнікова), а наприкінці 1911 року вирушив до Санкт-Петербурга, де під керівництвом Володимира Бехтерева приступив до написання докторської дисертації. Не викликає сумніву те, що, перебуваючи у відповідних наукових, дослідницьких та медичних колах, Шевальов не міг оминати доволі епатажної на той час теорії Фрейда. Більш того, на початку 1920-х років Євген Шевальов як викладач і згодом завідувач кафедри психіатрії Одеського медінституту надихнув на вивчення психоаналізу двох найвідоміших і найбільш яскравих представників Одеської школи – Якова Когана (1898–1960) та Абрама Халецького (1899–1974). Обидва були його учнями, колегами і приятелями.

Яков Коган закінчив медичний університет Одеси і був студентом Євгена Шевальова. Досконало володіючи німецькою мовою, він активно знайомив колег з результатами досліджень Фрейда та інших психоаналітиків. Цьому сприяли створені Шевальовим у 1923 році наукові зібрання, які об'єднали працівників психіатричної лікарні та кафедри психіатрії медичного інституту Одеси (Коган, 2011).

Вже у грудні 1924 року Коган виступив (Шевальов, 1927) на зібраннях з двома доповідями, присвяченими роботам Фрейда – «Дотепність та її відношення до несвідомого» (Freud, 1905) та нещодавно виданої «Групова психологія та аналіз Его» (Freud, 1921).

У листопаді 1925 року він представив доповідь «Психіатрія, заснована на даних психоаналізу», що містила огляд досліджень Пауля Шильдера (Коган, 1927).

У 1927 році Коган отримав посаду асистента при кафедрі психіатрії Одеського медінституту, якою керував Євген Шевальов. У цей час він публікує власні дослідження та книги: «Випадок нав'язливого розладу, вилікуваний завдяки психоаналізу», «До питання про паралелізм явищ онто- та філогенезису», «Прояви Едипового комплексу у шизофренії» (Шевальов, 1927). Вже у ХХІ столітті були опубліковані роботи «Ототожнення та його роль у художній творчості» (Коган, 2013) і «Переживання загибелі світу і фантазія про повторне народження при шизофренії» (Коган, 2011).

Відомим у СРСР Яків Коган став завдяки своїй роботі перекладача та видавця. У 1925 році він зробив перший переклад «Дотепності та її відношення до несвідомого» Зигмунда Фрейда російською (Фрейд, 1925). Книга була видана в Одесі, а коротку передмову до неї написав Євген Шевальов. У 1928 році він підготував переклад робіт Освальда Бумке «Перевірка вчення про неврози» та Пауля Шильдера «Сучасне вчення про неврози». Ці праці містили критичний аналіз Фрейдівської класифікації неврозів і були об'єднані Коганом у невелику книгу. Передмову до неї також написав Шевальов (Бумке, Шильдер, 1928).

Яків Коган вів листування з Фрейдом і активно спілкувався з іноземними психоаналітиками. Зокрема, у вересні 1932 у нього вдома в Одесі гостював Отто Феніхель (Коган, 2011). Майже вірогідно із цікавим гостем зустрічався і Євген Шевальов. Цікаво, що з 1929 по 1934 роки Шевальов працював над класифікацією неврозів, яку представив на Всеукраїнському з'їзді психіатрів у Харкові (Шевальов, 1935). Отто Феніхель власну психоаналітичну теорію неврозів представив у 1945 році (Fenichel, 1945).

Близькість Когана і Шевальова підтверджують жартівливі вірші останнього. У «Поемі про сімох грішників» Шевальов розповідає, чим він сам і шестеро його друзів-колег викликали гнів Бога. Гріхом Когана та Абрама Халецького виявився психоаналіз (Коган, 2011):

Архангел молвил: здесь пред вами
Халецкий с Коганом не вдруг:
Психоанализ их недуг,
От их речей краснеют дамы,
Им был неведом путь Господний,
Они с усердьем червяка
Копались в душных преисподнях.
Они назойливей Чека.

Інший вірш називається «Лист професора Фрейда з приводу обрання Якова Когана асистентом кафедри та відкриття клініки». Від імені Фрейда, який нібито звертається до колективу одеської кафедри психіатрії, Шевальов пише:

Я поздравляю Вас сердечно
И убежден, что выбор Ваш
Особый вид теперь, конечно,
Психоанализу придаст.
Для нас не будет в том обиды,
Если отныне в свой черед
Ваш ассистент свое Либидо
На клинику перенесет.
(Шевальов, 1927).

З цих віршів випливає, що психоаналіз був предметом постійних розмов та жартів у колі Євгена Шевальова. Активне сприяння вченого молодим психоаналітикам свідчить про його прихильне ставлення до цього методу.

Інший знаний одеський психоаналітик Абрам Халецький (1899–1974) теж закінчив Одеський медичний інститут і працював у психіатричній лікарні (1923–1932). Халецький виконував обов'язки секретаря наукових зібрань кафедри психіатрії та психіатричної лікарні (Кадіс, 2014). Він також досконало володів німецькою мовою, читав класиків психоаналізу і займався перекладом. Його власні дослідження були натхнені психоаналізом і марксизмом. Логіку психоаналізу він демонстрував на цікавому і зрозумілому для багатьох матеріалі. Зокрема, оповіданнях письменника Осипа Димова (Халецький, 1927) та біографії Тараса Шевченка (Халецький, 1926).

У роботі «Психоаналіз та марксизм» (1925) Халецький долучився до популярної тоді дискусії про спільне і відмінне між цими течіями.

Він зробив висновок, що «психоаналіз слід визнати матеріалістичним вченням, яке анітрохи не суперечить основам марксизму», а також підкреслив, що «психофізичний монізм є єдиною філософською системою, прийнятною для психоаналізу» (Халецький, 1927). Значний суспільний резонанс (Кадіс, 2014) мали роботи Халецького «Статеве життя та неврастенія» (Халецький, 1926) і «Статеве життя та його сутність» (Халецький, 1926), «До психології хуліганства» (Халецький, 1928), де він аналізував ці явища з позицій психоаналізу.

Дослідник біографії Халецького Леонід Кадіс повідомляє, що до вивчення психоаналізу його надихнув Євген Шевальов. Кадіс пише:

«Саме він (Шевальов), маючи виключну ерудицію та клінічне чуття, вмюючи зацікавити студентів тонкощами лікарської справи, вплинув на формування глибокого інтересу Халецького до психоаналізу» (Кадіс 2014).

Після початку гонінь на психоаналіз Абрам Халецький скористався своїм інтересом до кримінальної психології і перейшов на роботу в Інститут судової психіатрії ім. Сербського в Москві. В останній період свого життя він очолював кафедру психіатрії в російському місті Астрахань (Кадіс, 2014).

Яків Коган залишився викладати на кафедрі і до 1941 року працював в Одеській психіатричній лікарні. Він зосередився на дослідженнях у галузі кримінальної психіатрії та шизофренії. Помер учений у 1960 році (Коган, 2011).

Активна зацікавленість Когана та Халецького психоаналізом, їхні статті, переклади, листування та особисте спілкування з європейськими психоаналітиками, серед яких були Зигмунд Фройд та Отто Феніхель, створювали навколо Євгена Шевальова безперервний психоаналітичний контекст. Сприятлива для обміну думками атмосфера існувала до початку 1930-х років, коли психоаналіз був остаточно визнаний у СРСР як ідеологічно неприйнятна течія. Це сталося поступово між 1928 та 1932 роком. 27 липня 1930 року за наказом Йосипа Сталіна було ліквідоване Російське психоаналітичне товариство (Овчаренко, 2003). З 1932 року, на думку філософа

Віктора Овчаренка (1943–2009), починається «латентний період» в історії радянського психоаналізу, який характеризується «припиненням усіх видів психоаналітично орієнтованої діяльності та дискретністю... психоаналітичної традиції» (Овчаренко, 2003).

Тим часом найбільш продуктивний період роботи Євгена Шевальова як психіатра-теоретика тільки починався. Будучи свідком як дореволюційної, так і радянської хвилі психоаналізу в Одесі, він написав більшість своїх робіт уже тоді, коли цей напрям був підданий хоч і неформальній, але дієвій цензурі.

Розділ 2. Психоаналітичні тренди у наукових поглядах Євгена Шевальова

Євген Шевальов був психіатром-практиком і використовував широкий спектр методів. Як теоретик він поєднував у своїх роботах погляди медика, антрополога, психолога, філософа та гуманіста. Відкрите питання залишається, який вплив, безпосередній та імпліцитний, мав психоаналіз на формування його наукових поглядів.

У науковій біографії Євгена Шевальова можна виділити три етапи: психофізіологічний (1911–1922), латентно-психоаналітичний (1923–1936) та психопатологічний періоди (1936–1946). Вони відрізнялися не лише тематикою робіт, а й різним фокусом уваги вченого. Упродовж трьох десятиліть Шевальов пройшов стадії медика, зосередженого на питаннях фізіології, психолога, що вивчає структури людського мислення і, зрештою, оформився як психіатр-холістик, який розглядає людину як цілісність проявів духу і тіла.

Науковий шлях Євгена Шевальова розпочався у Санкт-Петербурзі, у заснованому Володимиром Бехтеревим Психоневрологічному інституті. Цей заклад був на той час провідним центром вивчення психології, психіатрії та неврології в країні. Дисертація Шевальова була присвячена вивченню рефлексів. Матеріалом дослідження служили експерименти із собаками. Робота під назвою «Про процес диференціювання сполучно-рухового рефлексу на тактильне подразнення і про сегментарний тип поширення рефлекторної збудливості» була захищена Шевальовим у 1913 році.

До кінця 1918 року Євген Шевальов працював у Психоневрологічному інституті Бехте-

рева та пов'язаних з ним структурах, а також у психіатричних лікарнях Санкт-Петербурга. Наукові роботи цього періоду стосуються виключно патофізіологічних аспектів психіатрії. Наприклад, Шевальов підготував статті про зв'язок захворювань наднирників із психічними захворюваннями (Шевальов, 1915), про параліч Ключмке (Шевальов, 1916), а також ґрунтовне дослідження міоклонії Унферріхта (Шевальов, 1917), що містило не лише історію досліджень проблеми, а й аналіз перебігу хвороби двох пацієнтів, які перебували під наглядом психіатра. Для цієї та інших робіт Шевальова характерне широке використання робіт іноземних авторів, з якими вчений міг ознайомитися, володіючи німецькою, французькою, італійською та англійською мовами.

З осені 1918 року в дослідницькій роботі Євгена Шевальова починається тривала пауза. Через брак продовольства у пореволюційному Петрограді він повернувся з родиною до рідної Одеси. Деякий час він навіть продав іграшки власного виробництва на базарі, аж поки не отримав посаду приват-доцента кафедри психіатрії на медичному факультеті університету, незабаром реорганізованого в Одеський медичний інститут (1920). У січні 1923 Євген Шевальов був вибраний завідувачем кафедри і посідав цю посаду до смерті (Шекера, Пасечніченко, 1985).

З цього часу починається новий етап роботи, який ми пропонуємо називати латентно-психоаналітичним. Отримавши наукову свободу, Євген Шевальов зосередився на дослідженнях феноменів мислення та сприйняття, поступово відходячи від виключно фізіологічних аспектів психіатрії. Як ми покажемо далі, саме цей період творчості вченого дав найбільше робіт, які залишаються актуальними на сьогодні.

Можна виокремити основні напрями зацікавлень вченого:

- неврози – з їх терапією він мав справу як керівник відділу для невротиків у курортному управлінні Одеси. Основні роботи: «До питання про деякі особливості сучасних неврозів» (Шевальов, 1929), «Класифікація неврозів» (Шевальов, 1935);

- дослідження «майже нормального» мислення, яке поєднує формальну логіку з елементами, які властиві пацієнтам із психічними

розладами. Основні роботи: «Про паралогічне мислення» (Шевальов, 1930), «Про психічний примітивізм» (Шевальов, 1934) – обидві стали класикою психіатрії і широко цитуються в науковій літературі останніх десятиліть;

- аналіз суб'єктивних переживань та внутрішнього світу пацієнта. Роботи «Роль психічної активності при душевних захворюваннях» (Шевальов, 1923), «Про психічну ємність» (Шевальов, 1925), «Про спротив психозу» (Шевальов, 1927), «Душевно хворий як соціальна особистість» (Шевальов, 1928), «Про переживання хвороби» (Шевальов, 1936). Також сюди можна віднести психоаналітичну по суті, однак адаптовану до ідеологічних вимог часу статтю «Про спізнілу реактивність» (Шевальов, 1935).

Саме на цей період припадає діяльність організованих Євгеном Шевальовим наукових зібрань працівників кафедри та психіатричної лікарні, які з подачі Якова Когана та Абрама Халецького стали майданчиком для популяризації ідей психоаналізу в Одесі. У 1926 році зібрання були перейменовані у Наукове товариство ім. Бехтерева і проіснували до 1932 року. За 9 років тут відбулося не менше 129 виступів та дискусій, зокрема психоаналітичних (Шевальов, 1927, 1931).

Із середини 1930-х спектр наукових зацікавлень Євгена Шевальова змістився на широкий спектр питань психопатології, зокрема феномени маячіння, проблеми діагностики та лікування шизофренії. Можна припустити, що цьому сприяв ідеологічний тиск та репресії у професійних колах. З 1930 по 1932 роки з наукової літератури поступово зникають згадки про психоаналіз. У 1936 році було визнано шкідливими ідеї психіатра Миколи Бруханського щодо підсудності психічно хворих людей (Кондратьєв, Гущина, 1996). Тоді ж через цькування не витримало серце Арона Залкінда – одного з лідерів педології у СРСР, якого Шевальов знав з часів роботи у Петербурзі (Овчаренко, 2000). Педологічними дослідженнями протягом 1920-х років активно займалася дружина вченого, Євгенія Никодимівна (Шевальова-Яновська, 1925, 1926, 1928).

Ці потрясіння не могли не вплинути на світогляд вченого. Нам відомо, зокрема, про

розчарування Євгена Шевальова у соціалізмі (Шевальов, 1946), а також про те, що він із молодшим сином мусив спалювати заборонену у СРСР дореволюційну соціал-демократичну літературу, оскільки остерігався доносів (Шевальов, 1998).

Тим часом саме передвоєнні роки стали найбільш продуктивними з огляду на кількість написаного Шевальовим. Тепер він поєднує підходи патолофізіолога, психолога, діагноста. Основними напрямками його діяльності стають:

маячіння – з чотирьох підготованих Шевальовим робіт найбільш новаторською і цікавою з позиції сьогодення є стаття «Про затухання маячіння» (Шевальов, 1938, 1992);

діагностика – Євген Шевальов переймався розповсюдженістю спрощених підходів до діагностики і лікування пацієнтів, а також розмежуванням на практиці цих неврологічних та психопатологічних досліджень. Цій проблемі присвячені статті «До питання про психопатологічну інтерпретацію даних неврологічного дослідження» (Шевальов, 1940) та «Про фізіологічну інтерпретацію даних у психіатрії» (не опубліковано через початок Другої світової війни);

загальні питання психопатології – як керівник кафедри і клініки, який мав справу з широким спектром порушень, Шевальов публікує огляди, присвячені діагностиці та лікуванню шизофренії, деменції і т.п.

Згадки, алюзії та приклади використання психоаналізу майже повністю припадають на другий етап наукової творчості Євгена Шевальова (1923–1936), який ми назвали латентно-психоаналітичним.

Відома робота вченого, яка має безпосереднє відношення до психоаналітичної традиції, щоправда, не фройдівської, а юнгівської, – «Про вплив процесів індукції на течію та характер асоціативного експерименту» (Шевальов, 1929). Робота містить опис рефлексологічного дослідження перебігу асоціативного експерименту за Карлом Юнгом, а саме швидкість реакції піддослідних на різні слова-збудники. Бібліографічного та історичного значення цій статті надає те, що вона була надрукована українською мовою згідно із запровадженням у 1929 році правописом.

Деякі з робіт Євгена Шевальова містять прямі вказівки на вчення Фрейда. Зокрема,

у статті «Роль психічної активності у душевних захворюваннях» (Шевальов, 1923) він зазначає внесок психоаналітиків у розуміння конструктивних сил психіки, які протидіють хворобі. Він пише:

«Вчення Фрейда, як і всі наступні напрями, що виникли на ґрунті психоаналізу, намагалися і намагаються пояснити всі психічні зміни... процесами несвідомого життя індивіда у зв'язку з перенесеними їм травмами. Таким чином, вони ніби повертають психіці первинно властиве їй активне начало. Але і тут, на наш погляд, мало підкреслюються тенденції, наявні на всіх етапах психічної активності у різні періоди хвороби. Крім того, у вченні психоаналітиків усі зміни психічної активності у патологічних випадках розглядаються зі сторони внутрішнього психічного середовища індивіда, проте мало уваги приділено екзопсихічним проявам», – зазначає Шевальов.

У роботі «Про паралогічне мислення» (Шевальов, 1930) вчений подає невелику цитату з роботи «Тотем і табу» Фрейда, щоб проілюструвати здатність психіки конструювати суб'єктивну реальність з фактів оточуючого світу: «Невротика, – каже Фрейд, – живуть в особливому світі, в якому має значення лише “невротична оцінка”, тобто на них впливає лише те, що є предметом інтенсивної думки та афективної уяви, а схожість із зовнішньою реальністю є чимось другорядним».

У примітках до своєї авторитетної статті «Класифікація неврозів» (Шевальов, 1935) Євген Шевальов також апелює до робіт Фрейда. Говорячи про загострення невротичної симптоматики під час хронічних інфекцій, він пише:

«Ця вказівка на поновлення старих комплексів під час симптоматичних неврозів і на виникнення свіжих (неврозів) під час реактивних (неврозів) наближається до фройдівського розподілу неврозів на актуальні неврози та психоневрози, однак з тією різницею, що слово психоневроз розуміється тут (тобто у Фрейда) у зовсім іншому сенсі, ніж у нас».

Таким чином, в умовах фактичної заборони психоаналізу у СРСР Шевальов знайшов делікатний спосіб нагадати колегам про досягнення Фрейда, висловивши часткову незгоду із засно-

вником психоаналізу. Зазначимо, що зі своєю доповіддю «Класифікація неврозів» Євген Шевальов виступив під час Першого Українського з'їзду невропатологів та психіатрів (Харків, 18–24 червня 1934 року) – масштабної конференції, де були присутні провідні спеціалісти СРСР, зокрема опоненти психоаналізу.

Дуже цікавою у цьому відношенні є робота Євгена Шевальова «Про спізню реактивність» (Шевальов, 1935). У ній він досліджує феномени відкладеної реакції на психічну травму, а також маскування інволюційної депресії під реактивну завдяки механізму «пошуку сюжетів», коли пацієнт знаходить зручне і зрозуміле йому пояснення для свого депресивного стану, тоді як справжньою причиною є події та ситуації, які сталися значно раніше і не були належним чином інтегровані.

Вчений аналізує відмінності між явищами спізню реактивності та комплексами в їх класичному вигляді. Також Шевальов завуальовано говорить про необхідність «більш складного психотерапевтичного підходу» та «детального аналізу як травматичної взаємодії, так і реакції відповіді» під час роботи з подібними явищами. Це дає підстави вважати, що ця стаття написана у «прихованому дусі психоаналізу». Щоправда, психотерапевтичні підходи врівноважено посиленнями на праці радянських учених-психофізіологів, представників «школи Павлова».

В одному місці Євген Шевальов прямо апелює до психоаналітичної традиції. Він пише:

«Психоаналітичне вчення про повернення під час неврозів тих сексуальних травм, які були отримані у період раннього дитинства, по суті, належить також до категорії спізнюх нервово-психічних проявів. Вже поняття про комплекси, комплексні переживання наближає нас у певному сенсі до явищ запізнювання» (Шевальов, 1935).

Публікація такого матеріалу у 1935 році була сміливим кроком зі сторони Євгена Шевальова і його редакторів – Тихона Юдіна (1879–1949) та Марка Гольденберга (1897–1964), які помістили доповідь ученого у збірник «Праці IV сесії Української психоневрологічної академії». Також стаття була опублікована у журналі «Радянська психоневрологія» (Шевальов, 1935).

До латентно-психоаналітичних робіт можна також віднести статтю «Про переживання хвороби» (Шевальов, 1936), в якій Євген Шевальов показує важливість аналізу того, як пацієнт оцінює власний стан під час хвороби та у період одужання. Вже у 1963 році рецензенти робіт Шевальова Микола Іванов та Дмитро Федотов назвали це дослідження «однією з найбільш яскравих робіт Шевальова за витонченістю психопатологічного аналізу» та зазначили, що «все у ній є настільки ж актуальним для нашого часу, як і на момент публікації» (Іванов, Федотов, 1963).

Ми можемо припустити, що інтерес Євгена Шевальова до психоаналітичної по суті теми переживання хвороби був натхненний подібними дослідженнями Карла Ясперса (1883–1969). Як відомо, Ясперс аналізував не лише біографію пацієнтів, а й те, як вони ставилися до власних симптомів. Цей підхід надалі став однією з основ психіатричної та психотерапевтичної практики.

Зв'язки ідей Шевальова та Ясперса виглядають вірогідними ще й тому, що Ясперс посідає друге місце за кількістю згадок у 23 проаналізованих нами наукових роботах Шевальова. Ясперса він цитує 34 рази, дещо менше, ніж Ернста Кретчмера (39 разів), але більше, ніж Ойгена Блейлера (33 рази) і будь-кого з радянських колег.

У роботі «Про психічну ємність» (Шевальов, 1925) Євген Шевальов констатує, що психічні процеси так само як і соматичні мають мінімальні та максимальні пороги сприйняття. Він зазначає:

«Низка прикладів вказує на існування для афективних переживань певних меж. Явища забування, витіснення, перенесення, а у різко виражених випадках – втечі у невроз та у психоз, явища так званих реактивних психозів, являють собою основні охоронні тенденції нашої психіки, що попереджають її афективне переповнення».

У 1960-і роки рецензенти Микола Іванов та Дмитро Федотов зазначають, що робота «Про психічну ємність» випередила свій час. Роботу «Про переживання хвороби» вони визнають «все ще актуальною». Загалом з 23 статей, які вивчили рецензенти, шість робіт, за їхніми словами, «окреслили новий

напрям досліджень» або «випередили свій час», п'ять названі «актуальними» або «надзвичайно близькими нашому часу» і ще п'ять «яскравими» або «надзвичайно цікавими». Загальним місцем рецензії є вказівка на «витончений аналіз» (Іванов, Федотов, 1963).

«Яка шкода, що всі ці задачі, настільки чітко окреслені Шевальовим, залишилися невідомими до нашого часу. Які цікаві та суттєво важливі дослідження вони б могли викликати, якби були опубліковані своєчасно», – зазначили рецензенти у коментарі до неопублікованої статті «Шкіра та психіка», – однієї з найбільш значних робіт ученого, яка поєднує у собі фізіологічні та суто психологічні аспекти сприйняття (Шевальов, 1941).

Характерно, що маючи доступ до більшості наукових робіт Євгена Шевальова, Іванов та Федотов зробили особливий акцент на працях, предметом дослідження яких виступають суб'єктивні, суто психологічні та невротичні феномени, а також проблеми ставлення пацієнта до власного діагнозу. До огляду включені такі статті, як «Роль психічної активності у душевних захворюваннях», «Про спротив психозу», «Про переживання хвороби», «Про психічну ємність», «Про психогенії» (Шевальов, 1941), «Про спізню реактивність», «Протікання та наслідки реактивних станів, пов'язаних із психічною травмою» (Шевальов, 1937), «Про паралогічне мислення», «Біль з психіатричної точки зору» (неопубліковано). Більшість із цих робіт активно цитуються дослідниками нині. Натомість, залишилися поза увагою деякі ґрунтовні огляди Євгена Шевальова, присвячені проблемам деменції або шизофренії. Цей матеріал доволі швидко застарів.

У 1945 році, відчуваючи наближення смерті, Євген Шевальов пише свою останню велику статтю «Про роль морального фактору у психіатрії» (Шевальов, 1945). У ній він пише слова, які є актуальними і нині:

«Одностороння біологізація психологічного знання вкрай спрощує всі ті складні явища, з якими має справу психіатрія, не дозволяє охопити всі дотичні до неї фактичні дані... Тільки у постійному поєднанні біологічного та філософськи-гуманітарного підходу і створюється цілісний та найбільш

вичерпний підхід». У цій же статті Шевальов «виймає з шафи» фактично заборонене слово «психоаналіз»:

«Багато з психоаналітичних понять уже давно вийшли за межі психоаналізу і стали загальноживаними психіатричними термінами – витіснення, перенос, сублімація, комплекси, відреагування» (Шевальов, 1945).

Згадки про психоаналіз, натяки на психоаналіз, вираз часткової згоди або незгоди із психоаналітиками, які робить Євген Шевальов у своїх роботах, служать ніби нагадуванням колегам: попри ідеологічні або суто методологічні розбіжності, психоаналіз був і залишається однією з основ професії.

Обговорення

Євген Шевальов – один з небагатьох представників психіатрії 1920–1930-х років, чії роботи зберігають актуальність понині. На початку 1960-х рецензенти Микола Іванов та Дмитро Федотов відзначили яскравість багатьох робіт та витонченість аналізу Шевальова. І тоді, і зараз найбільший інтерес дослідників привертає психологічна спадщина вченого, позначена інтересом до внутрішнього світу пацієнта, його переживань та конструктивних сил його психіки.

Такі роботи, як «Про психічну ємність», «Про паралогічне мислення», «Про переживання хвороби», були не просто новаторськими, а й перебували за межами дискурсу радянської психіатрії того часу. Як психолог і «прихований психоаналітик» Євген Шевальов зміг побачити те, що оминули увагою інші його колеги. Що ж зумовило оригінальність підходу вченого?

Одне з можливих пояснень полягає в тому, що Шевальов як людина дореволюційної освіти та знавець мов зберігав зв'язки одразу з кількома європейськими науковими школами: німецькою, французькою, англійською та італійською. Кожна з них мала власний спектр бачень, специфіку і частково навіть термінологію, у своїх роботах Шевальов часто підкреслює особливості підходів, зокрема, французьких та німецьких психіатрів. Аналіз наукової дискусії значно розширював його бачення досліджуваних феноменів.

Таке пояснення є частковим з огляду на значний вплив на радянську психіатрію

німецької школи. Вирішальним фактором формування дослідницької індивідуальності Євгена Шевальова були особливості його характеру та світогляду.

Зі спогадів дружини Євгена Шевальова Євгенії Никодимівни відомо, що він з дитинства обожнював малювати і навіть мріяв стати професійним художником, однак практично налаштована родина спонукала його до початку медичної кар'єри (Шевальова-Яновська, 1963). Так само до переїзду у Санкт-Петербург та початку наукової кар'єри його не в останню чергу спонукали фінансові міркування – можливість отримати стипендію на дослідження і місце у столичній клініці (Шевалева-Яновская, 1963).

Будучи ніби «втягненим» у сферу медицини обставинами життя, Євген Шевальов продовжував малювати та цікавитися живописом, а також мистецтвом, літературою та філософією. В архівах музею Одеської психіатричної лікарні № 1 та Одеської національної наукової бібліотеки зберігаються п'ять великих філософських нарисів і збірок Євгена Шевальова. Вони розкривають його як надзвичайно витончену і культурну людину свого часу. У вже згадуваному вірші «Поема про сімох грішників» учений характеризує себе таким чином:

«Стихи писал он очень быстро
И рисовал. Не им чета.
Любовь к искусствам по ошибке
Своим призваньем он считал»
(Шевальов, 1927).

Примітно, що у своїх наукових роботах Євген Шевальов знаходив місце для прикладів та цитат з робіт письменників, філософів та митців. У проаналізованих нами 23 наукових роботах ученого на них припадає 8% всіх посилань (57 з 765). Найчастіше Шевальов звертається до Лева Толстого, Антона Чехова і Фрідріха Ніцше, згадує також Гете, Ремарка, Цвейга, Руссо, Шекспіра, художників Брюса, Ван Гога, Врубеля.

І навпаки, у своїх філософських щоденниках він майже ніде не цитує колег – психологів та психіатрів. У циклі «Мимолітні думки» (Шевальов, 1946) розділ «Наука» становить за обсягом лише 5% обсягу і той починається з роздумів про те, що кожен має «отеплити»

науку, аби вона не стала бездушною. Наодинці із собою Євген Шевальов знаходив відряду у філософії, літературі, мистецтві, а від науки ніби тікав.

Рис. 1. Автопортрет Євгена Шевальова з приватного архіву сім'ї Шевальових. Рік рисунку не відомий, але, на думку дослідників, намальований у 1920-х роках

Таким чином, Євген Шевальов дивився на психіатрію з позицій не лише професіонала, а й мислителя, антрополога, дослідника людського буття. Відповідно, йому були доступні і цікаві більш глибокі пласти екзистенції, ніж ті, які зазвичай виявляє психіатр під час бесіди. Це не лише пояснює оригінальність аналізу Євгена Шевальова, а й наближує його до провідних представників психоаналітичної традиції. Зигмунд Фройд, Карл Густав Юнг, Карл Ясперс і багато інших так само поєднували у собі погляд психіатра і культуролога.

Іншою основоположною рисою особистості Євгена Шевальова був гуманізм. Він виявлявся не лише як інтерес до особистості, а й як активна життєва позиція. Зокрема, вчений боровся з бюрократизацією психіатрії, шаблонними підходами та нечутливістю до індивідуальних особливостей пацієнта. Деякі з робіт, опублікованих на початку 1930-х років, містять доволі сміливі зауваження і заклики. Наприклад, учений критикував практику оздоровлення невротиків на радянських курортах:

«Невже ми прагнемо побудови нових споруд та розподілу в них палат для того, щоб

продовжувати штамповане, трафаретне, ще непродумане проведення мас через наші санаторії, інститути, поліклініки. Невже ми дійсно являємо собою, як часто кажуть, цей жахливий за своїм грубим механізмом заклад – кузню здоров'я» (Шевальов, 1932).

Не менш сміливо звучала критика підходів трудової терапії, яка з ідеологічних причин набула неабиякого поширення у СРСР у 1930-і роки. Євген Шевальов пише:

«Психологічному аналізу безпосередніх успіхів від подібної терапії... приділяється порівняно мало уваги. Цей апсихологізм у проблемі суто психологічній є особливо небезпечним...» І далі: «Судження про стан психічної сфери хворого і про успіхи трудової терапії тільки на підставі зовнішніх поведінкових реакцій недостатньо і могло б тільки характеризувати собою суто зовнішній механістичний підхід, якого не повинно бути у психіатра» (Шевальов, 1935).

Зрештою, гуманізм як життєва позиція Євгена Шевальова набув підтвердження в роки окупації Одеси німецькими та румунськими військами (1941–1944). Залишившись у місті через хворобу дружини, вчений взяв на себе обов'язки неформального керівника психіатричної лікарні. Ціною неймовірних зусиль і ризиків він не лише запобіг розстрілу сотень пацієнтів, а й забезпечував харчування та обігрів хворих протягом зими 1941/42 років, коли лікарня була позбавлена будь-якого фінансування.

Євген Шевальов жив у складний час соціальних потрясінь, ідеологічних розворотів та репресій. Умови для розкриття його наукових амбіцій були далекі від оптимальних. Особисті записи вченого свідчать про його розуміння гостроти епохи та хибності її ідеалів. Зокрема, у трактаті «Філософія страдницького досвіду» він пише:

«Скомпрометовано низку основних, провідних ідей, котрі ще не так давно надихали мільйони людей... основні демократичні форми суспільного влаштування – парламентаризм, соціалізм, комунізм... Багато з прекрасних у своїй індивідуальній формі ідей, стаючи державними і приймаючи обов'язковий для всіх характер, не лише відходять від свого першоджерела, а й перетворюються на свою проти-

лежність... через неминуче пристосування цих норм до психології середньої людини... як більшовизм» (Шевальов, 1946).

Неочікуваними для своєї епохи є висновки Євгена Шевальова про важливість індивідуальної еволюції особистості для вирішення глобальних проблем. Він стверджував, що соціальні страждання мають в основному вирішуватися в іншому плані, ніж зазвичай прийнято думати, – у плані індивідуального переродження людини. «Це, – казав він, – значно довший, однак надійніший шлях» (Шевальов, 1946). Найбільш виразно цю цінність індивідуального досвіду і розвитку Євген Шевальов виголошує у трактаті «Філософія страдницького досвіду», коли пише: «Індивідуальне – душа світу» (Шевальов, 1946).

Особливості світогляду Євгена Шевальова, його блискуча ерудиція психіатра у поєднанні з широким гуманітарним баченням та гострим відчуттям екзистенції значною мірою пояснюють його наукове новаторство, а також тяжіння до психоаналітичних підходів. Окрім того, інтелектуальна і ціннісна близькість Шевальова нашій епосі зумовили актуальність низки його робіт протягом десятиліть.

Нині цінність індивідуального у розвитку людини і цілого суспільства є загальноновизнаючою. Важливу роль у цьому поступі відіграла гуманістична психоаналітична традиція, частиною якої був наш земляк Євген Олександрович Шевальов.

Висновки. Як керівник кафедри психіатрії Одеського медінституту, визнаний у СРСР практик та теоретик психіатрії Євген Шевальов не був та й не міг бути психоаналітиком у повному розумінні цього слова. Водночас аналіз робіт ученого вказує на широке застосування ним психоаналітичних підходів та інструментів.

Притаманні вченому інтерес до внутрішнього світу та конструктивних психологічних сил пацієнта, тенденція залучати до аналізу широкий гуманітарний контекст, виражений і підкріплений активною життєвою позицією гуманізм Євгена Шевальова споріднюють його з провідними представниками психоаналітичної традиції.

Як організатор фахових наукових зібрань Шевальов сприяв роботі з популяризації

психоаналізу. Такі яскраві представники українського психоаналізу 1920-х років, як Яків Коган та Абрам Халецький, були його учнями, поплічниками і друзями. Шевальов охоче сприяв їхнім дослідженням, виступам та публікаціям.

Вказані факти дають підставу вбачати в особі Євгена Олександровича Шевальова одну з найбільш важливих фігур в історії

українського психоаналізу і тим паче в історії психіатрії.

Сповідуючи ідеї гуманізму та служіння людям, Євген Шевальов повною мірою втілює свої погляди в життя і як лікар-психіатр, і як вчений, і як неформальний керівник Одеської психіатричної лікарні в період румунської окупації міста. Нині для нас є великою честю називати його ім'я серед імен найбільш видатних наших колег.

Список літератури:

- McGuire, W. (1974). *The Correspondence between Sigmund Freud and C.G. Jung*. Princeton University Press.
- Fenichel, O. (1945). *Psychoanalytic Theory of Neurosis*. W.W. Norton & Company.
- Freud, S. (1905). Jokes and Their Relation to the Unconscious. *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten*. F. Deuticke.
- Freud, S. (1921). Group Psychology and the Analysis of the Ego. *Massenpsychologie und Ich-Analyse*. Internationaler Psychoanalytischer Verlag.
- Бітенський, В. (2004). *Психіатрія*. Одеський медуніверситет.
- Бумке, О., Шильдер, П. (1928). Сучасне вчення про неврози. Питання теорії та практики психоаналізу.
- Грицанов, О. (1998). *Новітній філософський словник*. Видавництво В.М. Скакун.
- Дусман, Л. (1998). Хто рятує одне життя – рятує цілий світ. *Op-Sameax*, № 95.
- Іванов, М., Федотов, Д. (1963). *Про роль Є.А. Шевальова у розвитку основних проблем загальної психопатології*. Музей Одеської психіатричної лікарні № 1.
- Кадіс, Л. (2014). Життя і труд Абрама Мироновича Халецького. *Медична психологія в Росії*, № 12.
- Климчук, О. (2017). *Рецепція психоаналізу у праці Є.О. Шевальова «Про паралогічне мислення»*. Магістеріум. Культурологія.
- Коган, В. (2011). Одеський перекладач Фрейда. «Дерибасівська – Рішельєвська», № 47.
- Коган, Я. (1927). Фрейд. Дотепність та її відношення до несвідомого (реферат).
- Коган, Я. (1927). Фрейд. Психологія мас та аналіз людського «Я» (реферат).
- Коган, Я. (1927). Шильдер. Психіатрія, заснована на даних психоаналізу (реферат).
- Коган, Я. (1927). Прояв Едіпового комплексу в шизофренії (автореферат).
- Коган, Я. (1927). До питання про паралелізм явищ онто- та філогенезису у психічному житті (автореферат).
- Звіт про діяльність наукових зборів кафедри психіатрії, психологічної лабораторії Одеського Медичного інституту і лікарів Одеської психіатричної лікарні. «Поліграф».
- Коган, Я. (2011). *Переживання загибелі світу і фантазія про повторне народження при шизофренії*. Ergo.
- Коган, Я. (2013). *Ототожнення та його роль у художній творчості*. Ergo.
- Кондратьєв, Ф., Гущина, С. (1996). *Микола Павлович Бруханський*. ГНЦСіС психіатрії ім. В.П. Сербського.
- Овчаренко, В. (2000). *Залкінд Арон Борисович. Російські психоаналітики*. Академічний проект.
- Овчаренко, В. (2003). Перше століття російського психоаналізу. *Психоаналітичний вісник*, 11.
- Фрейд, З. (1925). *Дотепність та її відношення до несвідомого*. Сучасні проблеми.
- Халецький, А. (1926). Психоаналіз особистості та творчості Шевченка. *Сучасна психоневрологія*, № 3, с. 347–354.
- Халецький, А. (1926). *Статеве життя та неврастенія*. Світоч.
- Халецький, А. (1926). *Статевий потяг та його сутність*. Світоч.
- Халецький, А. (1927). Психоаналіз творчості Осипа Димова.
- Халецький, А. (1927). Психоаналіз і марксизм (автореферат).
- Халецький, А. (1928). До психології хуліганства. Вивчення злочинності та пенітенціарна практика. Вип. 2, Головне управління виправно-трудовими закладами УРСР.
- Херсонський, Б. (2005). Маленька місцева епідемія психоаналізу. *Мигдаль Times*, № 57.
- Шевальов, Є. (1915). Про ураження наднирників у душевно-хворих. *Психіатрична газета*, № 8.
- Шевальов, Є. (1916). Параліч типу Дежерін-Клюмпке. Збірник «Протоколи наукових нарад лікарів клініки нервових захворювань жіночого Медичного інституту у Петрограді».
- Шевальов, Є. (1917). Міоклонія Унферрихта. *Огляд психіатрії*, № 1-12.
- Шевальов, Є. (1923). Роль психічної активності при душевних захворюваннях. Музей Одеської психіатричної лікарні № 1.
- Шевальов, Є. (1925). Про психічну ємність. *Сучасна психоневрологія*, № 4.

- Шевальов, Є. (1927). Про спротив психозу. *Сучасна психоневрологія*, № 12.
- Шевальов, Є. (1927). Лист професора Зигмунда Фрейда з приводу обрання в асистенти доктора Я.М. Когана та відкриття психіатричної клініки. Особисті щоденники з приватного архіву родини Шевальових.
- Шевальов, Є. (1928). Душевно-хворий як соціальна особистість. *Радянська психоневрологія*, том 6.
- Шевальов, Є. (1929). До питання про деякі особливості сучасних неврозів. *Одеський медичний журнал*, № 2-4.
- Шевальов, Є. (1929). Про вплив процесів індукції на течію та характер асоціативного експерименту. *Праці Одеської науково-дослідчої катедри педагогіки при Одеському інституті народньої освіти*.
- Шевальов, Є. (1930). Про паралогічне мислення. *Труди клініки*. Випуск 1. Психіатрична клініка Одеського медінституту.
- Шевальов, Є. (1932). До питання про основні принципи сучасної терапії неврозів. *Труди Всеукраїнського бальнео-фізіотерапевтичного інституту*.
- Шевальов, Є. (1934). Про психічний примітивізм. *Вісник психічного здоров'я*. № 1-2, 2001.
- Шевальов, Є. (1935). Про трудову терапію неврозів та психозів. Збірник, присвячений проф. Н.П. Бруханському. ОГІЗ.
- Шевальов, Є. (1935). Класифікація неврозів. *Труди I Українського з'їзду невропатологів та психіатрів*. Типографія ім. Фрунзе.
- Шевальов, Є. (1935). Про спізнiлу реактивність. *Радянська психоневрологія*, № 4-5. *Труди I Українського з'їзду невропатологів та психіатрів*. Типографія ім. Фрунзе.
- Шевальов, Є. (1936). Про переживання хвороби. *Радянська психоневрологія*, № 4.
- Шевальов, Є. (1937). Перебіг та результат реактивних станів, пов'язаних із психічною травмою. *Невропатологія і психіатрія*. Том 6, випуск 9.
- Шевальов, Є. (1938). Про затухання маячіння. *Невропатологія та психіатрія*. Том 7, випуск 6.
- Шевальов, Є. (1940). До питання про психопатологічну інтерпретацію даних неврологічного дослідження. *Радянська психоневрологія*, № 4.
- Шевальов, Є. (1941). До питання про роль психогеній у клініці психічних захворювань. *Труди 2-ї Обласної психоневрологічної конференції у Дніпропетровську*.
- Шевальов, Є. (1941). Шкіра і психіка. Музей Одеської психіатричної лікарні № 1.
- Шевальов, Є. (1945). Про роль морального фактору у психічних захворюваннях. Музей Одеської психіатричної лікарні № 1.
- Шевальов, Є. (1992). Про затухання маячіння. *Незалежний психіатричний журнал*, № 1-2.
- Шевальова-Яновська, Є. (1925). Дитячий колектив у світлі колективної рефлексології.
- Шевальова-Яновська, Є. (1926). Дитячий колектив у світлі природнього колективного експерименту. *Збірник на честь 40-річчя професорської діяльності В.М. Бехтерева*. Державна Психоневрологічна Академія та Державний Рефлексологічний Інститут з вивчення мозку.
- Шевальова-Яновська, Є. (1928). Досвід експериментального вивчення дитячого лідерства. *Сучасна психоневрологія*, № 2.
- Шевальова-Яновська, Є. (1963). Історія одного прожитого життя. [Неопублікований машинопис].
- Шевальова-Яновська, Є. (1963). Спогади про Є.О. Шевальова. Особисті щоденники з приватного архіву родини Шевальових. *Радянська психоневрологія*, № 6-7.
- Шекера, Л., Пасечніченко, О. (1985). *Євген Олександрович Шевальов. Бібліографічний показник*. Одеська державна бібліотека ім. М. Горького.

Анотація. Одеса стала колыскою психоаналізу, де, за словами Зигмунда Фрейда, відбувалась «маленька епідемія психоаналізу». Серед відомих одеситів – дослідників психоаналізу виділяються імена Мойсея Вульфа, Леоніда Дрознеса, Абрама Халецького та Якова Когана, проте ім'я Євгена Шевальова залишилось забути.

В історії Євген Шевальов відомий героїчним порятунком євреїв у стінах психіатричної лікарні під час Другої світової війни. Завдяки його зусиллям Одеська психіатрична лікарня виявилася єдиним в Україні закладом відповідного спрямування, якому вдалося уникнути розстрілу пацієнтів.

Відновлюючи історичну справедливість та проаналізувавши 23 роботи вченого, ми дослідили роль Євгена Шевальова в історії Одеської школи психоаналізу та вплив психоаналітичної традиції на його науковий доробок. Як завідувач кафедри психіатрії Одеського медичного інституту Шевальов підготував і всіляко сприяв дослідженням двох визначних представників українського психоаналізу 1920-х – Якова Когана та Абрама Халецького. Вплив психоаналі-

тичної традиції простежується в низці його робіт, присвячених неврозам, переживанню хвороби, порушенням мислення та конструктивним силам психіки пацієнтів.

Протягом 1930-х, коли психоаналіз виявився під фактичною забороною у СРСР, Шевальов продовжував використовувати психоаналітичні теорії та техніки психотерапії у своїй роботі, що також знайшло відображення в його роботах. Хоча Євген Шевальов був психіатром широкого спектра, який поєднував ерудицію медика із тонким розумінням внутрішнього світу людини, аналіз його наукової спадщини дає підстави розглядати його як одного з видатних представників першого етапу розвитку психоаналізу в Україні.

Ключові слова: історія психоаналізу в Україні, Одеська школа психоаналізу, Євгеній Шевальов, психопатологія, теорія неврозів.

Abstract. Odesa became the cradle of psychoanalysis, where, according to Sigmund Freud, a “small epidemic of psychoanalysis” took place. Among the well-known Odesa researchers of psychoanalysis, the names of Moisei Vulf, Leonid Droznes, Abram Khaletsky, and Moisei Kogan stand out. However, the name of Ievhen Shevaliov has been forgotten.

Ievhen Shevaliov is known for his heroic rescue of Jews within the walls of a psychiatric hospital during World War II. Thanks to his efforts, the Odesa Psychiatric Hospital became the only such institution in Ukraine that managed to avoid the execution of its patients.

In an effort to restore historical justice and after analyzing 23 of the scientist’s works, we have studied Yevhen Shevalyov’s role in the history of the Odesa School of Psychoanalysis and the influence of the psychoanalytic tradition on his scientific contributions. As the head of the Department of Psychiatry at the Odesa Medical Institute, Shevaliov mentored and actively supported the research of two prominent figures in Ukrainian psychoanalysis of the 1920s – Yakiv Kogan and Abram Khaletsky. The influence of the psychoanalytic tradition is evident in several of his works, which focus on neuroses, the experience of illness, thought disorders, and the constructive forces of patients’ psyches.

During the 1930s, when psychoanalysis was effectively banned in the USSR, Shevaliov continued to use psychoanalytic theories and psychotherapeutic techniques in his work, which is also reflected in his writings. Although Ievhen Shevaliov was a psychiatrist with a broad scope, combining medical erudition with a deep understanding of the human inner world, an analysis of his scientific legacy gives grounds to consider him one of the outstanding representatives of the first stage of psychoanalysis development in Ukraine.

Key words: history of psychoanalysis in Ukraine, Odesa School of Psychoanalysis, Ievhen Shevaliov, psychopathology, theory of neuroses.